

Анатолій КОСТЕНКО,
начальник відділу організації
спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді
Національної школи суддів України,
суддя Верховного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ СУДДІ

Важлива складова процесу формування суддівського корпусу в Україні

Важливою передумовою становлення в Україні авторитетної і незалежної судової влади як однієї з найважливіших складових правової держави є формування високопрофесійного суддівського корпусу. У результаті проведених за роки незалежності нашої країни реформ в судово-правовій сфері створена національна система відбору та підготовки кандидатів на посаду судді. Ключову роль в підготовці кадрів для судових органів відведено Національній школі суддів України.

У більшості європейських країн інститут кандидата на посаду судді існує досить давно, має розвинену систему, і серед сформульованих вимог до кандидатів на посаду судді разом з нормативно закріпленою процедурою оцінки знань, навичок, умінь, ділових та моральних якостей кандидата обов'язковою умовою є навчання кандидатів на посади судді у спеціальному навчальному закладі та стажування в суді.

Про визнання важливості професійної підготовки працівників судових органів також свідчить існування ряду міжнародних актів з цього приводу: Основних принципів ООН, що стосуються незалежності судових органів (1985); Рекомендації R (94)12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про незалежність, дієвість та роль суддів; Європейської хартії про статус суддів, прийнятої учасниками з європейських країн та двома міжнародними асоціаціями суддів на засіданні в Страсбурзі 8–10 липня 1998 р., підтриманої на зустрічі голів Верховних Судів країн Центральної та Східної Європи в Києві

12–14 жовтня 1998 р., а також суддями і представниками міністерств юстиції від 25 європейських країн на засіданні в Лісабоні 8–10 квітня 1999 р.; Висновку Консультативної Ради європейських суддів № 4 про належну початкову підготовку працівників судових органів та підвищення кваліфікації суддів на національному і європейському рівнях.

В Україні інститут кандидата на посаду судді розвивався відповідно до історичних етапів становлення суспільства та політичного ладу держави. Так, під час створення системи судів Української РСР уряд усвідомлював необхідність професійного здійснення правосуддя, про що зазначалося в прийнятому 26 жовтня 1920 р. Положенні про народний суд, у ст. 14 якого було закріплено, що постійні народні судді повинні відповідати таким вимогам: 1) мати право обирати і бути обраними до Ради робітничих і селянських депутатів; 2) мати політичний досвід роботи в пролетарських організаціях партії, професійних союзах, робітничих кооперативах, фабрично-заводських комітетах і радянських установах; 3) мати теоретичну і практичну підготовку, необхідну для посади радянського судді.

У подальшому зміна характеру і переліку вимог, яким повинна була відповідати особа, яка висувалася кандидатом у народні судді, відбувалася в основному в напрямі зменшення їх кількості, що сприяло залученню до зайняття посади судді більш широкого кола осіб.

Положення про судоустрій УРСР від 16 грудня 1922 р. і Положення про судоустрій УРСР від 23 жовтня 1925 р. як критерії добору передбачали альтернативу: або не менше ніж 2-річний стаж відповідальної політичної роботи в робітничо-селянських, громадських, професійних чи партійних організаціях, або 2 роки стажу практичної роботи в органах радянської юстиції на посадах не нижче народного слідчого. Наслідком такої кадрової політики стало те, що в органах юстиції більшість осіб, які обіймали відповідальні посади, не мали необхідної юридичної підготовки. У 1923 р. з метою підвищення професіоналізму суддів у Харкові, Києві та Одесі були організовані короткотермінові юридичні курси з підвищення кваліфікації судово-прокурорських працівників.

Положення про судоустрій 1929 р. і 1931 р. вже взагалі не передбачали такої вимоги до кандидата на посаду судді, як наявність стажу роботи за юридичною спеціальністю. До обов'язкових умов для народного судді Законом про судоустрій 1938 р. додатково було введено віковий ценз, який у 1960 р. було підвищено з 23 до 25 років. Прийнятий 5 червня 1981 р. Закон УРСР «Про судоустрій в Українській РСР» жодних новел щодо переліку та якості вимог, яким повинна відповідати особа – кандидат у судді, не передбачав. Отже, починаючи з 1929 р., претендентом на посаду судді міг стати будь-який дієздатний громадянин України (СРСР), який досяг встановленого законом віку.

І тільки прийнятий 15 грудня 1992 р. Закон України «Про статус суддів» уперше визначив діяльність судді як професійну і передбачив вимоги до кандидата: необхідний освітній ценз – вищу юридичну освіту і певний стаж роботи за юридичною спеціальністю. У ст. 5 цього Закону було встановлено, що

суддя не може бути народним депутатом, належати до будь-якої політичної партії, руху, входити до складу органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування, підприємств, що мають на меті отримання прибутку, займатися підприємницькою та іншою діяльністю, крім викладацької, наукової та іншої оплачуваної творчої діяльності у вільний від роботи час. Таким чином, Закон «Про статус суддів» уперше окреслив в Україні принцип здійснення судової діяльності на засадах професіоналізму¹.

Конституція України 1996 р. закріпила основні вимоги до кандидатів на посаду судді, визначивши необхідний віковий, освітній та професійний ценз. А в прийнятому Законі від 20 лютого 2002 р. «Про судоустрій України» було підтверджено важливість добору суддівських кадрів виключно на підставі оцінки їх професійного рівня. Цей Закон вперше встановив певні обмеження і вимоги щодо моральності, фізичного і психічного стану кандидата на посаду судді. І основні положення цього Закону, що стосуються вікового і професійно-освітнього цензу кандидатів на посади суддів, знайшли відображення в прийнятому 7 липня 2010 р. Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Починаючи з 2010 р., необхідною умовою для набуття статусу кандидата на посаду судді є відповідність встановленим Конституцією і Законом України «Про судоустрій і статус суддів» вимогам, успішне проходження спеціальної підготовки та складання кваліфікаційного іспиту.

На необхідності проходження спеціальної підготовки тривалий час наголошували ряд вчених та практикуючих юристів. Адже особа, котра претендує набути статусу професійного судді, повинна володіти комплексом спеціальних, практично орієнтованих знань і навичок, необхідних для успішного виконання функцій носія судової влади, та вміти застосовувати їх у процесі професійної діяльності.

Впровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді повинно стати наступним кроком у поліпшенні системи добору суддівського корпусу. На цьому наголосив Президент Віктор Янукович під час свого виступу на урочистій церемонії прийняття присяги новообраними суддями: «Такий крок дозволить майбутнім суддям глибше оволодіти навичками професії, вдосконалити свої знання та перевести їх з теоретичної площини в практичну».

Стаття 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає, що спеціальна підготовка кандидата на посаду судді включає теоретичне та практичне навчання за денною (очною) чи заочною формами. За визначенням ст. 82 цього Закону організація спеціальної підготовки здійснюється Національною школою суддів України, на що треба звернути особливу увагу, адже така форма підготовки кандидатів на посаду судді в Україні запроваджується вперше.

¹ Див.: *Марочкін І., Комаров В.* Становлення інституту кандидата на посаду судді в Україні // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2012. – № 1. – С. 32–37.

У межах визначених у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» повноважень Національна школа суддів України розробила Положення про порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, Програму спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та навчальні плани спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. Обговоривши запропоновані проекти локальних нормативно-правових актів в галузі правового регулювання спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, перевіривши їх на відповідність вимогам Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Вища кваліфікаційна комісія суддів України рішеннями від 9 жовтня 2012 р. затвердила відповідні проекти.

Теоретико-практична частина навчання відбувається у юридичних вищих навчальних закладах, перелік яких затверджено рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 9 жовтня 2012 р. № 211/пп-12. Це – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національний університет «Одеська юридична академія».

Вища кваліфікаційна комісія суддів України здійснює розподіл кандидатів на посади суддів між юридичними вищими навчальними закладами, які здійснюють спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді, та за формами навчання (денна/заочна). Зарахування кандидата на посаду судді для проходження спеціальної підготовки здійснюється на підставі наказу ректора Національної школи суддів України. Кількість слухачів, які на сьогодні проходять спеціальну підготовку кандидатів на посаду судді, становить 630 осіб.

Відповідно до нової редакції Положення про порядок проходження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, затвердженого рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 12 лютого 2013 р. № 5/зп-13, для забезпечення єдиного загальнонаціонального підходу спеціальна підготовка здійснюватиметься на засадах:

- 1) всебічності спеціальної підготовки;
- 2) орієнтованості спеціальної підготовки на оволодіння слухачами уміннями і навичками, необхідними для здійснення правосуддя;
- 3) єдності (уніфікованості) спеціальної підготовки;
- 4) практичної спрямованості спеціальної підготовки;
- 5) збалансованості Програми спеціальної підготовки шляхом поєднання теоретичних та практичних занять в аудиторії зі стажуванням;
- 6) координування діяльності з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та її взаємоузгодженості з Національною школою суддів України;
- 7) випереджувальності змісту спеціальної підготовки щодо нагальних потреб судової системи;
- 8) забезпечення високої якості і наукової обґрунтованості спеціальної підготовки;
- 9) урахування світового досвіду підготовки суддів та міжнародних стандартів у сфері судочинства.

Відділ організації спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді Національної школи суддів здійснює забезпечення та впровадження спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді. З цією метою науковими співробітниками Національної школи суддів України розроблені методичні документи для ефективної реалізації програми навчання майбутніх суддів.

Загальна тривалість підготовки, передбачена програмою, становить 6 місяців, з них:

- теоретико-практична підготовка у визначених юридичних вищих навчальних закладах України – 56 навчальних днів;
- стажування в судах загальної юрисдикції – 59 робочих днів.

Спеціальна підготовка кандидатів на посаду судді полягає у вивченні слухачами дисциплін навчальних модулів, передбачених Програмою спеціальної підготовки, з метою формування фахових умінь і навичок, необхідних для роботи судді, високої моральної та професійної культури.

Зміст спеціальної підготовки становить загальний та спеціальний компоненти. Загальний компонент змісту спеціальної підготовки включає дисципліни фундаментальної, соціальної, інституційної та функціональної спрямованості, що належать до блоків суддівських навичок, судоустрою та етико-деонтологічних аспектів суддівської діяльності. Спеціальний компонент змісту спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді включає підготовку за напрямками «Цивільне судочинство», «Кримінальне судочинство та судочинство у справах про адміністративні правопорушення», «Адміністративне судочинство», «Господарське судочинство». Спеціальний компонент стосується лише блоку «Розгляд справ у судах першої інстанції (місцевих судах)».

Оцінювання результатів спеціальної підготовки складається із оцінювання теоретико-практичної частини та оцінювання стажування. Оцінюванню підлягає рівень теоретичних знань та професійної підготовки слухачів, ступінь їх готовності здійснювати правосуддя з питань юрисдикції відповідного суду, а також особисті і моральні якості слухачів. Оцінювання результатів спеціальної підготовки слухачів визначається Положенням про порядок і методику оцінювання результатів спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді, затвердженим т.в.о. ректора Національної школи суддів України 13 лютого 2013 року та погодженим рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 12 лютого 2013 р. № 6/зп-13.

Загальне оцінювання результатів проходження кандидатами на посаду судді спеціальної підготовки здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Національною школою суддів України шляхом сумування балів, отриманих за підсумками її теоретико-практичної частини та стажування у ході здійснення поточного контролю, а також після надання загального висновку про проходження спеціальної підготовки кандидатами на посаду судді.

Заходи поточного контролю передбачають встановлення отриманих слухачами знань за обсягом, якістю, глибиною і вмінням застосовувати їх у практичній діяльності.

Поточний контроль за результатами проходження теоретико-практичної частини спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Національною школою суддів України і юридичними вищими навчальними закладами по закінченні кожного навчального модуля.

Поточний контроль за результатами проходження стажування здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Національною школою суддів України та суддями-наставниками по закінченні стажування за відповідним модулем Програми спеціальної підготовки.

Формою поточного контролю під час проходження теоретико-практичної частини спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді є тестові запитання і практичні завдання, що розробляються науковими співробітниками Національної школи суддів України з дисциплін за відповідними модулями, передбаченими Програмою спеціальної підготовки. Тестові завдання є комплексними і включають питання з дисциплін, які викладалися під час спеціальної підготовки. Практичне завдання складається державною мовою й містить ситуативні вправи для перевірки практичних навичок та умінь кандидатів із застосування закону, набутих у результаті проходження стажування. Формою поточного контролю під час проходження стажування є висновок судді-наставника про проходження стажування.

Для здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді Вища кваліфікаційна комісія суддів України за поданням ректора Національної школи суддів України затверджує викладацький склад. В окремих випадках за наказом ректора Національної школи суддів України для здійснення спеціальної підготовки на посаду судді може бути залучена особа, яка не входить до затверженого викладацького складу.

Основними критеріями формування викладацького складу є об'єктивність, професіоналізм, досвідченість, авторитетність, володіння глибокими знаннями та досвідом у сфері обраної тематики навчання та навичками викладацької діяльності, уміння застосовувати техніку ефективного викладання.

При формуванні списку кандидатів на посади суддів-викладачів Національною школою суддів України враховуються пропозиції місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України, а також Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради юстиції, Державної судової адміністрації України, рад суддів.

Національна школа суддів України забезпечує добір суддів-наставників. Суддя-наставник зобов'язаний забезпечити проходження стажування закріпленими за ними слухачами Національної школи суддів України відповідно до вимог навчального плану спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді та скласти висновок про проходження стажування. Суддею-наставником може бути суддя відповідного суду загальної юрисдикції, який, як правило, обраний на посаду судді безстроково або має стаж роботи на посаді судді не менше 3 років.

Суддя-наставник може одночасно здійснювати керівництво проходженням стажування не більше 3 кандидатів на посаду судді.

Список кандидатів на посади викладачів формується юридичними вищими навчальними закладами на підставі їх письмових заяв та надається Національній школі суддів України. При формуванні списку кандидатів на посади викладачів юридичними вищими навчальними закладами застосовуються об'єктивні критерії відбору серед найкращих фахівців з питань, включених до Програми спеціальної підготовки.

Кандидати на посади викладачів, які не є діючими суддями, суддями у відставці чи працівниками апаратів судів (соціологи, психологи, економісти, експерти, які мають іншу спеціалізацію) добираються юридичними вищими навчальними закладами із числа провідних фахівців у відповідних напрямках.

Кандидат на посаду судді вважається таким, що пройшов спеціальну підготовку, за сукупності наступних умов: набрання не менше 50% максимальної кількості балів за результатами контролю під час спеціальної підготовки, затвердження загального висновку про проходження спеціальної підготовки кандидатами на посаду судді ректором Національної школи суддів України.

За результатами проходження спеціальної підготовки кандидатом на посаду судді Національна школа суддів України видає йому Свідоцтво Національної школи суддів України, форма якого затверджується наказом ректора Національної школи суддів України. Після цього матеріали щодо слухачів, які успішно пройшли спеціальну підготовку в Національній школі суддів України, направляються до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. І кандидат на посаду судді бере участь на наступних стадіях добору, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що здійснення Національною школою суддів України спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді є черговим і надзвичайно важливим кроком, спрямованим на реалізацію судової реформи в нашій країні, адже саме професійна підготовка кандидатів на посаду судді забезпечить нашу державу висококваліфікованими суддями.